

A kolozsvári Hitel folyóiratról

38 és fél esztendő's erőfeszítéseim egy ma 77 éves nemzetpolitikai szemle emlékének és értékeinek reszuscitálására

Nehéz küzdelmekről terhes, de unalmasnak egyáltalán nem nevezhető életem során végigkísértek a csodák. Kísértek a felszínen és bűvópatakként, és mindig akkor bukkantak fel, ha feladatomból volt. Sokszor már előtte, látszólag érthetetlenül, mikor még nem is tudtam, milyen célt szolgálnak. Aztán előbb-utóbb megtudhattam azt is.

A gyógyításnak „az én időmben” – a 40 év látszata ellenére – hippokratészi szellemben folyó mindennapi munkája volt az egyik feladat. A választott. Hogy a leghetlenebb helyzetekben honnan jött a segítség, egy-egy addig soha nem „használt” emlékfoslány vagy váratlan ötlet formájában, magam sem tudom. Kellett ez, mert pályám nagyobbik részét teljes mértékben saját lehetőségeimre szorítkozva és az egyszemélyes felelősség jegyében kellett befutnom, nemcsak körorvosi mivoltomból fakadóan, de egy időben elmeorvosként is, és nemegyszer ellenséges közegben.

Most azonban tevékenységemnek egy másik oldaláról próbálnék számot adni. Ugyanis át-tévedtem a publicisztika, majd az irodalom, sőt az irodalomtörténet és sajtótörténet térfelére. Ezek közül is most ez utóbbiról beszélnék. Úgy érzem, tanulságoktól nem mentes történetet tárok kollégáim elé.

A valamennyire is jártas olvasó szemében ez a kísérlet egy, a sajtó- és irodalomtörténet szent munkájába történő „avatatlan beavatkozásnak” tűnhet. Mentségemre azonban van mit felhoznom. Mindenekelőtt azt, hogy az írásom tulajdonképpeni tárgyát képező, 1935 és 1944 között *Hitel* címmel Kolozsvárott megjelenő – nemzetpolitikai szemlének is nevezett – folyóiratot szüleim támogatásával a kolozsvári Vulcan utca 13. alatti szülőházamban szerkesztet-

A Hitel folyóirat címlapja

ték. Aztán azt az egyre nyilvánvalóbbá váló és a természet szabályai szerint elkerülhetetlen tény is megemlíthetem, hogy a jeles lapnak és szellemi körének tagjai már nem élnek, de őket ismerő fiatalabb – első kézből emlékező – kortársaik is egyre fogynak. Olyan pedig, aki annyira közelről és olyan figyelemmel követhette a szellemi kör utóéletét, mint jómagam, tudomásom szerint nincs is.

Mindebből tehát természet-szerűen következett ez a másik feladat. A kirótt. Amely aztán maga is választottá vált.

Lássuk hát a történetet.

A *Hitel* első alapítója Makkai László, Makkai Sándor püspök író fia volt, barátjával, Venczel Józseffel. A *Hitel*nek ez a hat füzetecskét jelentő – néhány hónapnyi rövid életet élt – első formája utólag a „kis Hitel” nevet kapta kutatóitól. Megszűntének oka a végzés előtt álló diák Makkai László apjának, a püspök írónak, történelmi „Nem lehet”-je volt (mármint kisebbségi sorsban alkotói életet élni). Ezt követő expatriálásuk nyomán, a lap újraindítói és végső formájának, színvonalának kimunkálói: Venczel József, Albrecht Dezső, Vita Sándor és Kéki Béla lettek. A lap ettől kezdve komolyabb formában és súlyosabb tartalommal jelent meg. Ez utóbbi korszaka viszont sajtótörténészekről a „nagy Hitel” nevet kapta. Az új főszerkesztők kérték fel szüleimet a támogató házigazdai szerepre, és jó helyen kopogtattak. Családunk következő évtizedeit, mondhatnám a mai napig a *Hitel* és utóéletének szolgálata, majd szelleme és az annak életre keltésével járó munka töltötte ki. Így aztán akkor, amikor azt észleltem, hogy a lap és munkássága mesterséges elfeledtetésének kísérlete szinte véglegesnek látszik, belső kényszerűen éreztem rá, hogy ne csupán megmaradt írott, fényképezett és tárgyi emlékeit őrizsem

A Hitel társaság és folyóirat kolozsvári otthona egykor

meg, de próbáljak megszólalni is az érdekében. Ezt kellett tennem még akkor is, ha a szakma esetleg furcsa szemmel néz a magamfajtákra. De ma már szerencsémre elmondhatom, hogy nem ez történt.

Ha figyelembe vesszük, hogy a *Hitel* nem csupán egy folyóirat volt, hanem egy hatalmas szellemi kör is, melynek általam összeírt mintegy 220 tagja az erdélyi magyar szellem akkori legkiválóbbjait sorakoztatta fel, nem csodálkozhat rajta senki.

A *Hitel* élete és utóélete egyaránt a mindnyájunk által megszenvedett, ellentmondásos kor hatása alatt telt. A *Hitel* köréhez tartozott az erdélyi *Helikon* számos tagja is, akik a *Hitel* szellemi körének napi munkájában a legaktívabbak között voltak, élükön éppen Kemény János báróval, a *Helikon* házigazdájával. Vagyis itt munkamegosztásról volt szó. A nemzetstratégiát kialakítani hivatott nemzetpolitikát szolgáló tudományok művelői mellett az írók is ott voltak a *Hitel* körül, sőt túlsúlyba is kerültek. Volt időszak (pl. az erdélyi fiatal értelmiség nagy segerszemléjének is nevezett Vásárhelyi Találkozó előkészítésének hónapjai), mikor szellemi vezére az író Tamási Áron volt. Az irodalmi művek a *Helikon* és a *Pásztortűz*, a tudományok területéhez tartozók pedig a *Hitel* lapjain jelentek meg. Ez a munkamegosztás a lap megjelenése utáni aránylag rövid időn belül alakult ki. A szellem emberei képesek voltak együttműködni, és mint az említett számból is láthattuk, a *Hitel* holdudvara jóval meghaladta a lap belső és külső munkatársainak körét. A közös cél szempontjából fontosnak vélt gondolatokat, a vezérfonalat jelentő elveket együtt tárgyalták

meg. A szüleim által rendezett nagyobb összejöveleteken például rendszeresen jelen volt a négy erdélyi magyar egyház vezetője is. Ez ott, abban a házban a napi munka folyamán így történt. Vagyis szó sem lehet a két kör szembeállításáról, s ez hála Istennek nem is volt napirenden soha. Az ebben érdekeltek annál inkább próbálták utólag túldimenzionálni az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* nemzedéki és presztízsellentétét. Az *Erdélyi Fiatalok* ugyanis egy 1930-ban alapított – rendkívül színvonalas – diáklap volt, melynek nagy érdeme, hogy mondhatni felnevelte a *Hitel*-generáció néhány jeles képviselőjét is. A generációs vita történelmi távlatban természetes folyamat volt. Az *Erdélyi Fiatalok* emlőin nevelkedett erdélyi fiatalok felnőttek. Felnőttek, s jórészt átnőttek a *Hitel*-be. Végül a „legmakacsabbak” is, hiszen *Hitel*-munkatárs lett „örökös” főszerkesztőjük, László Dezső vagy Jancsó Elemér, és végül bekerült az együttgondolkodók közé maga a szellemi vezér, Jancsó Béla is. Ők hárman fémjelezték előbb az *Erdélyi Fiatalok* körét.

Azok, akik a *Hitel*-t szerették volna elfeledtetni, a *Hitel*-kör eredményeiből próbáltak érdemeiknél nagyobb részt kiharítani. Ez a baloldal volt, amelyik manapság is ismerős módszerekkel vagy – ahogy divatos mondani – narratívával keverte gyanúba a lapot és munkatársait.

A valamennyi társadalmi osztály tehetségeiből felépítendő új magyar elitért kiáltó szavakat rendiségnek nevezték, a rend óhaját pedig már fasizmusnak, stb.

A lábjegyzetben Albrecht Dezső „Az építő Erdély” című bevezető tanulmányából is idézek, melynek a fenti módszerrel történt félremagyarázásával Balogh Edgár – a szocializmus évtizedei alatt a romániai magyar szellemi élet egyik hivatalos vezéregyénisége – már az első nagy *Hitel*-szám megjelenésekor megpecsételte a lap későbbi sorsát és utóéletét. Érdemes elolvasni.²

E félremagyarázás további részleteivel azért nehéz röviden foglalkozni, mert közös erdélyi szenvedéstörténetünk bonyolult múltjában, ártó és áldozat között a mai napig lehetetlen éles vonalat húzni. Helyes és helytelen cselekedetek, gondolatok, eszmék, kényszerlépések,

A *Hitel* szellemi körének tárgyalója 1935–1944

hitek és vakhitek, okos és okatlan kompromisszumok sora ez a történet, melyben, ha eligazodunk is, ítélnünk csak nagyon óvatosan szabad.

Arra azonban minden olvasó felfigyelhet, hogy a szövegrészletben foglaltak mennyire aktuálisak és igazak mai helyzetünkre is, és mennyire egybecsengenek az ország és a nemzet válságos állapotának megoldásaira javasolt aktuális lépésekkel.

Az érdemeket kisajátítani óhajtók igyekezete is érdekes paradoxonnak tűnhet, ugyanis a „feledtetők” a *Hitelt* valójában éppen pozitívumai és nem az általuk hamisan hangoztatott „bűnös szelleme” miatt akarták átadni a feledésnek. Hiszen a hitelesek és a *Hitel* a fiatal magyar értelmiségi seregszemle, az 1937-es Vásárhelyi Találkozó – utólag, a szocializmust építő években, túlzottan is nagy érdemnek tekintett – megszervezésében oroszlánrészt vállaltak, a magyar négy év alatt pedig számos, a közös megmaradást szolgáló aktív politikai lépést dolgoztak ki és léptek is meg, nemegyszer éppen a későbbi „feledtetők” érdekében is.

1940-ben a *Hitel* tagjai írtak memorandumot – még a honvédség erdélyi bevonulása előtt – Teleki Pálnak az Észak-Erdélyben maradó milliós románság érdekében és az általuk javasolt ésszerű, Erdély szellemét őrző nemzetiségi politikáról. Később a háború vége előtt ők járták ki – a baloldallal történt egyeztetések után –, hogy a magyar hatóságok a Gestapo bevonulása előtt bocsássák szabadon az ennek következtében közvetlen életveszélybe kerülő politikai foglyokat. Többségükben hitelesek készítették el a „negyvenek” beadványát, melyben Horthyt erőteljes argumentumokkal ösztökélték a kiugrásra. Sajnos csak később hallgatott rájuk.

A titkos béketárgyalásokban személyesen is szerepet vállaltak, ezért erről – a történetek fontosságára való tekintettel – lábjegyzetben egy érdekes részletet is megemlítek.³

Mindezek a cselekedetek bizony szintén feledésbe merültek. Részben, mert mások érdemeinek tüntették fel őket, részben, mert nem illettek bele abba a hamis képbe, amelyet végrehajtóikról akkoriban festettek.

Visszatérve a folyóirathoz, amit sajtótörténeti szempontból még fontosnak tartok, az az irodalomcentrikus és a teljességre törekvő szemlélet összefésülésének kérdése lenne.

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztésének elindításakor ki másnak, mint az egykor volt *Hitel*-társfőszerkesztő Venczel József tanácsát fogadta el a *Hitelt* valaha elítélő Balogh Edgár, mikor nem az irodalomcentrikusságra alapozta a – jóval halála után – éppen napjainkra teljessé váló lexikont.

A *Hitel* tudatos elhallgatásának tagadhatatlansága mellett természetesen az irodalomcentrikus szemlélet is hátráltathatta a remélt feltámadást, hiszen mint már tudjuk, a lap munkamegosztásban dolgozott az említett két irodalmi lappal, és a nemzetstratégia, nemzetpolitika köréhez köthető tanulmányokat közölte. Ez akár részleges felmentést is adhat egyes hallgatagoknak. Bár ez esetben éppen az egyéb tudományok művelőinek kellett volna felfedezniük ezt az igen érdekes és értékes forrást.

Annak idején a folyóiratot – a maga területén – Tamási Áron a kor legnagyobb teljesítményének tartotta. De érdeklődő és értékelő, olykor féltő figyelemmel kísérte sorsát Szekfű Gyulától Németh Lászlón keresztül Szabó Zoltánig, sőt Boldizsár Ivánig és Erdei Ferencig a „kinti” magyar gondolkodók igen széles merítésű társasága is.

A szerkesztők egymás közti levelezésében rátaláltam önmeghatározásukra vonatkozó adatra is. Albrecht Dezső barátjához és szerkesztőtársához Vita Sándorhoz írott levelében, liberálisnak nevezi társaságukat. Ezt ma könnyű félreértelmezni, hiszen a szavak és fogalmak elferdítésének korát élve, ahány olvasó, annyi gondolat ötlük fel e szó nyomán. Az ő gondolkodásuk azonban nem a mai neoliberalizmus, hanem az egykor építő és oly hasznos feladatokat elvégző nemzeti liberalizmus ideáit idézi.

Hogy ez a nemzetpolitikai szemle milyen ma

is korszerű felismerésekkel büszkélkedhetett, arra még egy példát hoznék fel. Ebben Venczel József a Leopold-féle diploma idejét, vagyis az erdélyi nemzeti fejedelmek koráról a gubernátorok korára való átlépést említi, Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című ismert írását idézve. A nagy változás e korszakát az 1918-as impériumváltást követő korról veti össze, és elemzi a nagy változásokat követő társadalmi mozgásokat. Ha az alábbi idézetet elolvassuk, óhatatlanul eszünkbe jut a „rendszerváltás” utáni állapotunk. Apor idejében a fejedelmi Erdély társadalmá Bécs nyugati vonzásába kerül. 1918 után viszont egy balkáni világ terpeszkedik el felette. A mai magyar társadalom (és ez Közép-Európa minden magyar szigetére is érvényes) a globalizált világot minden téren képviselő Unió mindenható holdudvarában éri meg kívánatos és nemkívánatos változásait.

A Venczel-tanulmány címe: „Metamorphosis Transylvaniae”, és a *Hitel* 1936/1. számában jelent meg. Első fejezetében, melynek címe: „Történelmi példa a változásról”, a szerző így ír: „Bíró Venczel dr. nemrég megjelent történelmi monográfiája a leopoldi diplomát követő korszak feltárásában Erdély elnyugatiasodásának jegyeit elemzi, s rámutat a XVIII. századforduló lényegére, mely nemcsak hatalomváltás, hanem közszellembeli váltás is. A fejedelem a guberniumnak adja át helyét s egyidejűleg Bécs és a nyugati szellem hatására új intézmények, új szokások, új kultúrfölfogás, valamint új életmód alakul ki. *Metamorphosis Transylvaniae* – Apor Péter szavaival. A történetíró szemléletében azonban a *Metamorphosis Transylvaniae* jelentésében és jelentőségében is lényegesen kiszélesül.” Mint

Venczel József írja, Apor, a művelt cselekvő ember sem tudta felfogni csak a külső jegyeket: a „náj módít” Maga mondja, hogy „Erdélynek régi alázatos együgyűségében holtig megmaradott”. Aztán Venczel így folytatja: „...nyilvánvaló, hogy az 1690. évihez hasonló helyzetalakulás feladatkérdés, tehát közszellem alakító.

Ebből a szempontból az altorjai gróf életműködése, korának közszellemváltozása s egyáltalán az az új életforma, amelyet a történetíró Erdély e korszakából bemutat, nagy tanítás mindannyiunknak, akik (s itt Bíró Venczelt idézi) „csak most kezdünk teljes tudatára ébredni az 1918. évi uralomváltás jelentőségének és következményeinek.”

A „Magunk revíziója” című fejezetben így ír: „Az új »Metamorphosis Transylvaniae« tehát a történelmi példa alapján – kétszáz esztendővel azután, hogy Apor *Metamorphosis*-át befejezte – nem fakadhat amahhoz hasonlóan konzervatív elhárításból. Mert az, ami Erdély földjén az utóbbi évtizedekben végbement, most sem egyszerű külsőséges, formai átalakulás, hanem a szellemet is átalakító és megérlelő. Tehát időszerű látást és megfontolást kíván. Az új »Metamorphosis Transylvaniae« nem apori sirám, hanem feladtakönyv, mert »azok az alapvető fogalmak és meggyőződések, amelyeket (az erdélyi magyarság) régi életéből hozott magával, többé nem fejezik ki az életet, a valóságot magát«, ...mert »az az önvédelem, amelynek lényege az, hogy 'nem felejt és nem tanul', az elme és a szív összehúzóódása, megkeményedése, elzárkózása a valóság parancsai elől«, és mert »előítéletei vannak, melyek meddők és pusztítók, melyek miatt nem tudja felismerni és követni az önfeláldozó kötelesség és szolgáló szeretet isteni parancsát, melyben élete és jövője van«.

Ennek megfelelően az új »Metamorphosis Transylvaniae« lényegét Makkai Sándor immár öt esztendeje, hogy a *Magunk Revíziójában* megfogalmazta, azonban közkinccsé és a megfontolás anyagává még nem lett. Részben mert sokan nem éppen így látták és látják a tényeket, s ezért önmaguk szempontjából legalábbis joggal maradnak meg – mint Apor Péter – »rég alázatos együgyűségük«-ben, de azután nagy a száma azoknak is, akik – mit tagadjuk – még a külső változásokra sem nagyon ijedtek fel.”

Itt Venczel József, a szerző főszer-

A *Hitel*-emlékek mai otthona, Makovecz Imre munkája

kesztő, Makkai „Magunk revíziójá”-ról told be egy bekezdést:

„A Magunk revíziója azonban a nagy szélcsend ellenére is a változás tanulságtétele. Kívánalmait első megjelenése óta egyazon hangsúlyozással hirdetik a tények: a változás kényszerű parancsai.⁴

A változás hirdetőin, úgy látszik, betelik a törvény. Az új magatartás követelését bár a régi elégtelenségnek érzete váltja ki, kezdetben mégsem tud közösségi jelenséggé általánosulni, hanem csak a gondolkodó és értéktudattal megáldott személyiség kizárólagos, szubjektív »normaélménye« marad. A közösség lassabban mozdul az új felé. A változás konzervenciáit csak idők múltán teszi központi életparancssá. Ezért a Magunk Revízióját ma is forradalmi iratként kell emlegetniünk. Így »Az élet kérdészet« tanulmánykötetben új kiadását nem a múlt emlékeként, hanem a jövő iránymutatójaként olvassuk. A fél évtized újszerűségéből mit sem faragott le. Más szavakkal: az erdélyi magyarság élete ma alig több lényegében, mint öt évvel ezelőtt.”

*

És most arról, hogy miért és miként szegődtem el a *Hitel* fogadatlan, de elkötelezett prókátorának.

Ha jól visszagondolok, immáron 38 és fél éves erőfeszítés nyomán (érdekes módon ez a *Hitel* eddigi 77 évének éppen a fele) jutottam el odáig, hogy az egykori kolozsvári *Hitel* folyóirat emléke, holdudvarának méltó értékelése elinduljon az őt megillető irányba, és ma is oly szükséges gondolatiságának megismerése lehetővé váljon.

Kezdődött azzal, hogy a számos hátsó gondolatot rejtegető „patrimoniu national” (nemzeti örökség) rendelet hatásköréből emlékeinek egy részét „kivontam” (vagyis eldugtam), s folytatódott úgy, hogy a közel négyéves küzdelem és a *Hitellel* közös szülőházam feláldozása árán (és súlyos kényszerítő okok miatt) Magyarországra távozva, elkezdjem az emlékek fokozatos átmentését. Akkoriban senki sem remélhette, hogy az a Ceaușescu nevével fémjelzett, örült menetelés mikor és hogyan fog véget érni. Csupán remélni lehetett, hogy véges. Akár az élet.

Az újrakezdés (negyvenévesen) és ezernyi más magán- és közös ügyet szolgáló napi feladat mellett a tárgyi anyag ottmaradt részének átmentése, feldolgozása, restaurálása negyedszázadot vett igénybe. Csak ezt követően kezd-

hettem hozzá – botcsinálta sajtótörténész, de a legbelső emlékek egyedüli hordozójaként – a tulajdonképpeni kutatáshoz, az emlékek feldolgozásához, az elhallgatás rejtélyének megfejtéséhez és a *Hitelnek*, valamint gondolatiságának visszaemeléséhez az erdélyi és anyaországi köztudatba.

Magyarországon a teljes információhiány, odahaza az évtizedes, mondhatni generációs, elhallgatás fala várt reám. Természetesen Erdélyben a kép sivárságát nagyszerű szak-személyiségek bölcs és csendes, de értő jelenléte törte meg. Élő tanú azonban akkor már csupán kettő volt. A távolban munkálkodó Lőrinczi László író és Jakó Zsigmond, a neves történészprofesszor. Azóta ők is eltávoztak közülünk.

A feladat anyagi feltételeit csodával határos módon sikerült megteremteni, az időigényes tevékenység javát azonban csak nyugalományba vonulásomat követően végezhettem el.

A feltámasztás első kísérletét az Olaszországban élő Illés Elemér, az *Erdély változása – mítosz és valóság* című, úttörő fontosságú könyv szerzője tette, aki mint egykori külső munkatárs, hozzákezdett egy *Hitel*-monográfiához. E munka során közeli kapcsolatra kerültünk, és akkor még élő édesanyámmal együtt minden információval elláttuk. Később örömmel értesített róla, hogy nyomdakész az anyag, és viszi Milánóba a kiadóhoz. Néhány nap múlva azonban meghalt. Özvegye szerint a kéziratot és sok más anyagát örömmel adta át egy „kedves magyarországi úrnak”, aki gondoskodni óhajtott róla. Az illető kiléte és az anyag holléte azóta is ismeretlen. Ezt az özvegyet meglátogató és kikérdező Lőrinczi László írta meg nekem. Ez a *Hitelt* övező egyik eddig megfejtetlen rejtély.

De elkallódott kézen-közön a lap egyik főszerkesztőjének, Albrecht Dezsőnek Magyarországra küldött hagyatéka is.

Megjelent viszont 1991-ben Záhony Éva nagyszerű munkája nyomán egy tanulmánya és a hozzá csatolt gazdag szöveggyűjtemény is. Talán még „túl korán”, mert a tapasztaltnál sokkal nagyobb figyelmet érdemelt volna. Írója el is kedvetlenedett, s más tevékenységbe kezdett.

2003-ban értékes adalékokkal jelentkezett, főleg ami a „magyar négy év” alatti időszakot illeti, a fiatal kolozsvári sajtótörténész, Vallasek Júlia a „Hinni és hihetni egymásban” című remek tanulmányában.

Részlet a ma Leányfalun működő Hitel-múzeumból

Ami az élő emlékezeten kívül rendelkezésemre állt, az a családi levéltárban felelhető – apám által reám hagyott iratok –, továbbá jelentős irodalomtörténeti és memoáranyag, mely az elmúlt évtizedekben megjelent. Magam 150 kötetet olvastam át, hogy a végére járjak a *Hitel* történetének és utóéletének, ami valójában a tetszhalál állapota volt.

Ezeknek ismeretében írtam meg a *Beszédes hallgatás – három Hitel és ami utána következett* című sajtótörténeti könyvemet, Boros Zoltán dokumentumfilmese barátom pedig ennek alapján elkészítette a filmet is. A könyvet a Kriterion adta ki, a filmet a Duna Televízió többször is vetítette. Ezt követően mintegy két tucat könyv- és filmbemutatót tartottam a Kárpát-medence városaiban, Sepsiszentgyörgytől Bécsig.

A *Hitel* múzeuma is elkészült. Mégpedig – jobb megoldás híján – saját lakásomat e célra figyelve építettem fel. Makovecz Imre már az általa felajánlott tervezéskor a kolozsvári ház hangulatát idéző belső teret hozott létre, hogy a restaurált eredeti tárgyakkal sikerüljön visszaadni a genius locit. Neki azonban ennél is többet köszönhetek, mert olykor reménytelen helyzetemben erőt adó biztatásával is melletttem állt, míg fel nem épült a ház. Aztán otthonossá vált az egész, és mára már érdekes együttlétek, csoportoknak tartott előadások helye lett. A 75 éves évforduló alkalmából tettük fel a koronát erre a csodák sorozatával elkészült műre és Kádár Tibor félig Kolozsvárról elszármazott festőművész munkája nyomán, egy nagyszabású, a *Hitel* szellemi körének nagyjait ábrázoló, 54 alakos triptichon is a falra került. A munka kispasztikai részét a szintén Erdélyből áttelepült Péterfy László készítette el.

A könyv és a bemutatók, az időközben megírt több tanulmányom fokozatosan felkeltette az érdeklődést úgy az anyaországban, mint Erdélyben. Odaát Dávid Gyula a *Román Akadémiai Kiadó Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeiben* írt róla, Nagy Pál rangidős irodalomtörténészünk (egykori magyarnyelv- és irodalomtanárom) pedig a Székelyföldön értekezett a könyvről, s megemlékeztek róla itt-ott napilapok és az *Erdélyi Napló* is.

Magyarországon a *Hitel* és a *Polisz* nem is egyszer foglalkozott a témával, de több jeles irodalomtörténész, így maga az Irodalomtörténeti Társaság elnöke, Sipos Lajos professzor is felkarolta az ügyet. Ennek is eredménye, hogy időről időre könyvbemutatókra, rádió- vagy tv-riportokra, illetve a múzeumlakásban – kérésre – előadásokra kerülhet sor. Házi múzeumomat egyaránt látogatták doktoranduszok, egyetemi végzős évfolyamok, érettségizők, középiskolások, papok, tanárok, honismereti táborok és kisebb érdeklődő csoportok. Így az információ mára bekerült a szakma vérkeringésébe, sőt az oktatók látókörébe is.

Nagyon röviden, úgy gondolom, ennyi elég az emlékezni óhajtó olvasó érdeklődését felkelteni. Említett könyvemből ennél sokkal többet is megtudhatnak. Jómagam mindent elkövettem, hogy egy erdélyi kiadó adja ki, és ez 2007-ben sikerült is a Kriterionnak.

Az eltelt 77 évre emlékezve ismét megállapíthatjuk, hogy atyáink, nagyatyáink bizony sokat tudtak és sokat láttak előre abból, amit aztán megéltünk. Az is kiderül, hogy bizonyos ideológiák tudatos vagy megtévesztett hívei akkor is a mai politikai élet sablonjaiban gondolkodtak, s módszereik sem voltak mások.

A legfontosabb azonban az, hogy abban a nehéz küzdelemben, melyet az összmagyarság folytat a megmaradásáért, s melyben csak együtt lehetünk eredményesek, szükséges volna elődeink kikristályosított gondolatait felhasználni, nem pedig megmaradni azon az úton, mely a maga folytonos és nem szükség-szerű újraindulásaival, az elért, megszenvedett eredmények semmibe vételével egy önsorsrontó Sziszüphosz látomását idézi fel.

Csodák emlegetésével kezdtem írásomat, ezzel is fejezzem be. Nem kell valamennyit felsorolnom. Elég, ha arra hivatkozom, hogy a több mint 38 év alatt valahányszor e cél érdekében terveztem valamit, felbukkant a segítség. Meg-

Kádár Tibor *Hitel*-triptichonja kinyitva

jelent a tárgyak eldugásakor, az áthozatal megszámlálhatatlan utazásának izgalmi során, a megvalósításhoz szükséges leányfalui állás elnyerésekor, a telekvásárlás és házépítés hihetetlen történeteiben, Makovecz Imre szinte sámáni mellém állásában, az anyagi háttérrel egyedül biztosító (nem gyógyítói) mellékállások elnyerésekor, melyek csakis addig működtek, amíg a ház felépült (megjegyezni kívánom, hogy orvosi jövedelmem egyetlen fillérje sem támogathatta ezt a célt, mert közben a másik énemmel építettem az egészségpolitikai cikkekben, könyveimben propagált körzetmodellt), a kutatómunka során, a restaurátorok fellelésében, a könyveimhez kapott szponzori segítség szinte misztikusan hihetetlen történeteiben, el egészen addig, hogy most, május 30-án mint a Magyar Írószövetség és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagja rendezhettem meg – Pomogáts Béla bátorítását is élvezve – az Írószövetségnél a 77 éves *Hitel*-re emlékező és emlékeztető egynapos kongresszust, melyen a szakma valódi kárpát-medencei nagyságai adtak elő.

Hogy a csodák sora kiteljesüljön, éppen a konferencia második blokkja alatt érkezett meg

a hírnök, aki arról értesítette az egybegyűlteket, hogy beadványom, mely a *Hitel*-t és hazai utódát Magyar Örökség-díjra terjesztette fel, eredményes volt. A megtisztelő díjat június 23-án a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében vehettem át, s az összes díjazott nevében is én beszélhettem. Közel négy évtized munkája után felejthetetlen pillanatok voltak ezek.

Jogosan csalódott, megfáradt és ezért olykor már közönyös orvostársadalmunkat talán mérészelhetem biztatni is ezzel a történettel. A gyógyító munka fáradalmi, a ma ezt is meghaladó folytonos küzdelem mellett is, sok évtizedes ellenszélben is megmaradhatunk annak, amik valaha voltunk. A magyar szellemi élet katalizátorainak. Ki-ki a maga apró lépéseivel, a hivatásunkból magától értetődően eredő kitartásával. Mert a *Hitel*-hez hasonlatosan feledésre ítélt presztízszünk visszanyerése lehet az első lépés – a betegek érdekeit is képviselő – követeléseink meghallgattatása felé.

Jegyzetek

1. A folyóirat szellemiségét nem ismerők számára itt idéznék néhány sort a „nagy *Hitel*” felvezető szövegéből:

„A Hitel ez évi számainat bizalommal helyezzük olvasóink asztalára. Úgy érezzük, feladatot teljesítünk akkor, amikor tanúságot teszünk az erdélyi fiatal magyarság hitéről, s népiünk önmagába vetett hitét óhajtjuk. Széchenyi gondolata: A hitel tágabb értelemben: himni és hihetni egymásnak.

Nem a „nemzedéki önzés” vezet. Csak önismeretre törekszünk, hogy a magunk erejéből való felemelkedést megkönnyítsük. (...) körültekintünk a magyarság legfőbb társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai kérdései közt, hogy képet alkothassunk a szóróanyagba elszigetelt közép-európai magyarság önjeléről és lehetőségeiről; keressük továbbá az irányulást elvek és lehetőségek között, hogy történelmi hagyományainknak s népiünk belső értékeinek és erőinek teljességét a jelenben magunk számára élővé tegyük; éppen ezért értelmiségünkben tudatossá kívánjuk tenni a történet és a nép ismeretét. (...)

Egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó „egyedül levő magyarok”, akikhez a Hitel szól. Közvéleményt megteremteni, ez a cél. (...) a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozást nyújtani. (...) Úgy érezzük, sokak ajkáról szabadítjuk fel a szót, amikor tudományos eredményekre támaszkodó és a közírás eszközeivel élő nemzetpolitikai szemlének a fiatal magyarság önmagába vetett hitét küldetéssé akarja öntudatosítani, s hitelt szerezni mély gyökerű igaz hitének.”

2. Ennek VII., „Ember, ember, ember kívántatik” című fejezetében a szerző így ír:

„(...)Külföldi értelemben vett középosztály nálunk a köznemesség szétbomlása óta nem tudott kialakulni. „A középosztály szóra – írja Weis István – csaknem kizárólagosan a hivatalnok fogalmat jelenik meg előttiünk. A középosztálynak a kereskedelmi és ipari pályákra terelése elmaradt, és a szabadkereseti pályák felé tájékozódása is későn ment végbe.” Ennek a magyar értelmezésű „hivatalnok középosztálynak” az eltűnésével a bank- és kereskedelmi hivatalnokréteg vette át városainkban a középosztály társadalmi vezetését és a hangadóbb résznek a nemzeti gondolat szembeni közönyössége folytán megteremtődött a közösségi munka cinikus lenézésének az a szelleme, mely városi magyarságunk minden megmozdulását eleve sikertelenségre kárhóztatja. A papok, tanárok, tanítók és a szabadfoglalkozású értelmiségieknek az a része, mely nem hódolt be a közönyösség társadalmi dívatának, párosulva azokkal a birtokosokkal, akik nem dzsentrik, alkotják a középosztálynak leghasználhatóbb rétegét.

(...) Öröklött, de legfájdalmasabb veszteségünk szegény dolgozó magyar testvéreinknek, az ipari és gyári munkásságnak a nemzeti közösségből való kiválása. Velük, ha a jelenben még nem tehetjük, a jövőben annál inkább kell számolnunk. Az alapretegről: a földművesosztályról, a magyar népről, nehéz lenne pár sorban összefoglalni mondanivalónkat.

(...)Ezzel a színes, elzárkózott darabjaiban önmaga szerepét túlélő és mégis állandóan változó világgéppel kell számolnia annak, aki az erdélyi életben bármit tenni akar. A vezetésre hivatottak lemondanak az irányításról, a vezetésre kényszerültek nem tudták kialakítani azt a közszellemet, mely az új osztályképzés feltételeit megteremtette volna. Erdélyben nincs vezetőosztály, mely mély szociális és nemzeti felelősségérzettel, nagy feladatának hivatástudatával vehetné át a nemzet vezetését. Egészséges vezetőosztály nélkül pedig nincs egészséges nemzeti társadalom. Történelmi idők a szükségletnek megfelelően új rétegeket termelnek ki, s bár ennek az új osztályalakulásnak szükségszerűsége nyilvánvaló, és kialakul-

lása feltartóztathatatlan, nemzeti érdekből az öntudatosítás útján gyorsítani akarjuk menetét. Most is, mint valamennyi nemzeti katasztrófánk után, távol és csendben az egyedül levő magyarok kezdik lerakni az új élet alapjait. Ha végigutazod Erdélyt, majdnem mindenütt, a legkisebb faluban is találász mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost vagy gazdát, akiben ég a felemelkedés vágya, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítésre és munkára tárulnak karjai. Pompás, drága magyarok, nagyszerű közösségi alanyok ők, akiknek vállaira bátran reá lehet helyezni az új idők minden terhét. Ezeket kell összefogni, és megteremteni belőlük az új nemességet. Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már – okulva a történelmen – nemzeti kiválasztás útján, melynek egyetlen ismérve: szolgálni a nemzetet. Ezek a magára hagyott csendes magyarok a nemzet igazi elitje, nem kívánták maguknak mindaddig a vezetőszerepet. Öntudatosítanunk kell bennük, hogy nem az ő érdekük, hanem a nemzet érdeke sürgeti, hogy vegyék kezükbe a közszellem irányítását, hogy összefogva mielőbb kialakítsák azt a közszellemet, amelyik termékenyítő erejével virágzásba hajtsa a nemzet fáját, de ugyanakkor ítéletével sújtson mindenkit, aki a nemzet érdekei ellen közönyösségből, cinizmusból vagy konkluszióból bármit tenni mer.”

3. Az 1944. szeptemberi tárgyalási kísérletről emlékiratában apám, dr. Szász István, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke: „1944. szeptember 28-án este az EMGE üv. alelnöki szobájában dolgoztam, mikor az altiszt belépett, s jelentette, hogy Teleki Béla elnök óhajt beszélni velem. Kéret szobájába. – Röviden közölte, hogy azonnal útra kellene kelnie Besztercebányára. Onnan egy delegáció keretében Moszkvába kellene külön repülőgéppel utaznia a fegyverszüneti tárgyalások haladéktalan megindítása céljából. – Mi a véleményem? Örömmel adtam kifejezést, s azt feleltem, hogy így egy jól tájékozott, józan ítélőképességgel rendelkező személy fogja képviselni a magyar kormányt. Legyintett, s röviden azt felelte, hogy ehhez nincs meg a kellő politikai felkészültsége, és elsősorban nyelvtudásában sem bízok. Teleki Gézát ajánlja maga helyett, mint akit az említett okok miatt saját magánál alkalmasabbnak vél. – Így is történt! Besztercebányáról Moszkvába Teleki Géza repült.” (Mint tudjuk, Moszkvában a fegyverszünet október 11-én meg is született – papíron. De pár nap múlva szertefoszlott.)

4. Közlelebről:

1. „Nemzeti öntudatunknak mindenképpen, bármi sorsban is meg kell változnia, újulnia, tisztulnia.
2. „Az erdélyi magyar kisebbség élete a társadalmi megszervezkedésen fordul életre vagy halálra.”
3. „Az intellektuális pályán maradtak vagy leendők kis serege nemzeti jelentőséget csak mint a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezető réteg nyerhet.”
4. „Egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak vissza kell hajolnia a néplelek mélységeibe, és onnan kell öntudatra hoznia, kiművelnie és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amiért joga van élnie a magyarnak.”
5. És végül: „A nemzeti öntudat revíziójának és a társadalmi megszervezkedésnek gyümölcsei a fiatal nemzedék számára érnek.”

DR. SZÁSZ ISTVÁN TAS
házi orvos, Leányfalu